

МЕТОДИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ВІДМІНКА У ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ МОВІ (на матеріалі форм генетива і датива)

Шовковий В'ячеслав Миколайович

кандидат педагогічних наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті здійснюється методична інтерпретація відмінкових форм давньогрецької мови на основі критерію урахування рідної мови: відмінкові форми розподіляються на три групи за складнощами, що виникають при їх сприйнятті та засвоєнні студентами – високої, середньої та низької складності.

Ключові слова: методична інтерпретація, відмінки.

Давньогрецька й українська мови мають суттєві розбіжності у відмінкових системах: українська мова має сім відмінків, давньогрецька – п'ять. Однак кількість функціонально-семантичних відношень між словами у реченні (змістових відмінків) від кількості формальних не залежить. Між кількістю відмінкових форм у мові і кількістю відмінкових значень немає зв'язку: чим більше відмінків, тим простіший опис семантики кожного із відмінків, оскільки меншу кількість різнорідних значень доведеться співвідносити з однією відмінковою формою. Давньогрецька система відмінків більш спрощена у формальному плані, що водночас надає їй ускладненості у змістовому, зростає кількість омонімічних синтаксем. Ця омонімія створює значні труднощі при вивченні давньогрецької мови, потрапляючи у потенційну зону міжмовної інтерференції. Відмінкова система давньогрецької мови описана у працях вітчизняних та зарубіжних лінгвістів: С. Соболевського, Л. Звонської, М. Славятинської, Г. Нідерле, Р. Кюнера, Ф. Буттмана та інших. Однак методичної інтерпретації та науково обґрунтованого відбору відмінкова система давньогрецької мови до цього часу не знавала. І, як наслідок цього, доводиться часто спостерігати, що в підручниках подаються ізоморфні функції давньогрецьких відмінків з українськими. Це призводить до надто великої заграмаатизованості навчальної літератури. В той час аломорфним функціям приділяється недостатня увага. Отже, недослідженість проблеми та потреба в методичній інтерпретації та відборі відмінкових форм давньогрецької мови й зумовлює актуальність публікації.

Мета дослідження – здійснити методичну інтерпретацію непрямих відмінків у давньогрецькій мові. Досягненню поставленої мети сприятиме вирішення таких завдань: окреслити критерії відбору відмінкових форм давньогрецької мови; дати методичну інтерпретацію за складністю відмінкових форм давньогрецької мови; здійснити відбір відмінкових форм, які повинні вивчатися студентами.

Категорію відмінка нині трактують 1) як граматичну словозмінну у флективних мовах категорію імені, що виражає його (синтаксичне) відношення об'єктивної дійсності до інших явищ, позначуваних як іменними, так і іншими частинами мови [Селіванова 2006, 64]; 2) конкретна форма слова, що має стандартні формальні показники значення відмінка [Селіванова 2006, 65]. Герменевтика автентичного тексту відсуває на задній план розгляд відмінка як конкретної форми слова зі стандартними формальними показниками, а ставить за мету правильне тлумачення граматичної семантики відмінкової форми, що репрезентує зв'язок об'єктів та процесів навколишньої дійсності.

Кожен відмінок, як і будь-яка інша категорія, має центр і периферію. Центральні значення відмінків визначаються на основі глибинної граматики. Для системи відмінків характерна внутрішня транспозиція – перехід відмінкової форми з однієї позиції в іншу в межах власне-відмінкового (типового іменникового) функціонування [Джура 2000], наслідком чого є змішання та взаємопроникнення відмінкових функцій. Давньогрецькій мові більш властивий синтетизм, ніж українській, який виявляється у перевазі безпосереднього керування над опосередкованим у системі відмінків. Це є однією з найбільш вагомих розбіжностей між двома мовами. При чому, воно належить до частково схожих і може бути нами інтерпретоване як одне з найскладніших для вивчення у системі синтаксису давньогрецької мови. Студенти схильні до перенесення центральних значень відмінків, які, у цілому, збігаються в давньогрецькій та українській мовах, на периферійні, де відчутні значні розбіжності. Тому виникає необхідність на основі критерію урахування рідної мови поділити функції граматичних форм на три групи: 1) функції граматичних форм, які не потребують герменевтизації (функції граматичних форм, які ізоморфні з рідною мовою: студенти без особливих зусиль встановлюють семантику цих форм; такі форми потребують мінімальної кількості (або і взагалі не потребують) спеціально розроблених вправ для формування їх знань та рецептивних навичок); 2) функції граматичних форм, які потребують часткової герменевтизації (функції граматичних форм, які швидко засвоюються студентами та семантизуються без особливих зусиль, можуть мати формальні відповідники в українській мові; такі форми потребують спеціально розроблених вправ на етапі дотекстової фази, а також часткового аналізу під час текстової фази навчання у випадках, коли студенти мають труднощі під час встановлення значення цієї форми); 3) функції граматичних форм, які потребують постійної герменевтизації (функції граматичних форм, аломорфні з рідною мовою: плани змісту та вираження не просто не збігаються, а навіть суперечать логіко-поняттєвій сфері мовної картини світу українців; такі форми потребують спеціально розроблених вправ на етапі дотекстової фази, а також постійного аналізу цих форм щоразу, коли вони зустрічаються на етапі текстової фази навчання).

Функціонально-семантичний діапазон генетива (безпосереднє керування). Первинними семантико-синтаксичними функціями родового відмінка є функції суб'єкта й об'єкта [Вихованець 1987; Кучеренко 1961]. Родовий суб'єкта розгалужується на родовий суб'єкта дії, суб'єкта стану та суб'єкта якісної ознаки, де вихідний називний суб'єкта транспонується у присубстантивний родовий суб'єкта [Джура 2000]. У давньогрецькій мові функції об'єкта та суб'єкта також є головними для родового відмінка.

До первинних семантико-синтаксичних функцій родового прилягають його вторинні функції, насамперед його вживання при власне-іменниках, де він виражає посесивне значення, відношення, обставинно-атрибутивне значення. Посесивне значення генетива властиве й давньогрецькій мові: ἔστι δὲ καὶ μεγάλου βασιλέως βασιλεία ἐν Κελαϊναῖς (Хер. 1.2.8). – *У Келенах знаходився також палац великого царя.*

Функції об'єкта, суб'єкта та присубстантивного посесива родового відмінка є спільними для української та давньогрецької мов, тому не викликають особливих труднощів під час розуміння іншомовного тексту. Ці функції генетива не вимагають герменевтизації. Акценти ж слід змістити на посесивну функцію придієслівного (з дієсловами εἶμι, γίγνομαι, κρίνω, а також родового походження, якого, за словами Л. Звонської, традиційно не відділяють від родового власника і який вживається при дієсловах γίγνομαι, φύομαι, γεννᾶομαι) та приприкметникового (з прикметниками οἰκέτιος, ἴδιος, ἀλλότριος, συγγενής, πλῆσιος, φίλος, ἐχθρός, κοινός, ἱερός) генетива [Звонська 1997, 374–375], якому в українській мові відповідають форми інших відмінків, прийменникові та описові конструкції, що викликає значні труднощі під час розуміння та перекладу текстів: Ἄρῃου δὲ καὶ Ἰσμήνης τῆς Ἀσωποῦ (Apol. 2.1.3). – *В Арґоса й Ісмени, дочки Асола...* Подібні генетиви повинні зазнавати постійної герменевтизації. Різновидом посесивного родового є родовий характеризуючий, що означає особу, якій належить дія чи стан і вживається з дієсловом εἶμι: ἀπὸ τῶν γλοῦτῶν εἶναι γυναικός (Нер. 4.9.1). – *Зверху від сідниць мала ознаку жінки.* Як показує практика навчання студентів давньогрецької мови, цей родовий відмінок викликає складнощі під час розуміння текстів через свою рідкісну вживаність та відсутність формального відповідника в українській мові. Студенти останнього року навчання досить часто не ідентифікують його, тому грамема родового характеризуючого підлягає постійній герменевтизації.

До вторинних належать також функції партитивного об'єкта, партитивного суб'єкта, темпоральна та предикативна. В українській мові родовий партитивний вживається переважно з дієсловами в еліптичних конструкціях і позначає частину від збірної або речовинної сукупності: *налили молока, купити продуктів*. У цих словосполученнях пропущені слова, що конкретизують кількість (*налили чашку молока*). Особливої уваги заслуговують форми родового квантитативної партитивності у давньо-

грецькій мові, які відзначаються досить високою частотністю вживання і мають значні розбіжності з українською мовою у плані вираження: давньогрецькому безприйменниковому партитиву в українській мові, як правило, відповідають прийменникові конструкції. Отже форми генетики у партитивній функції при прикметниках у найвищому ступені порівняння, при прикметниках, що означають кількість чи міру, та при числівниках, при питальних та неозначених займенниках, при іменниках підлягають частковій герменевтизації: τίς αὐτῶν σοφός ἐστιν (Plato Apol. 41b). – *Хто ж із них є мудрим*. Найбільші труднощі викликають еліптичні партитивні конструкції, які містять у своєму складі займенники або артиклі, вони теж потребують повної герменевтизації: ὅστις δ' ἀφικέτο τῶν παρὰ βασιλέως πρὸς αὐτὸν... (Хен. 1.1.5). – *Кожен, хто приїжджав до нього із оточення царя (з тих, що біля царя)*.

Функціонально-семантичне поле партитивності у давньогрецькій мові виражає родовий відмінок достатку/нестачі (*copiae/inopiae*), який вказує на наявність чи відсутність певних об'єктів і вживається найчастіше з прикметниками та дієсловами з аналогічною семантикою: ἐστὶ καὶ ἀνυδρὸς δεινῶς καὶ ἔρημος πᾶντων (Нег. 2. 32.4). – *Там лише пісок і жаклива безводна пустеля (відсутність всього)*. Родовому достатку/нестачі в українській мові дуже часто може відповідати також родовий відмінок, тому під час його рецепції відбувається позитивне перенесення. Однак вживання цього відмінка при дієсловах із аналогічною семантикою суттєво відрізняється від української мови (у якій керування при означених дієсловах інше). Тому у процесі навчання постійній герменевтизації слід піддавати генетиви достатку та нестачі у придієслівному керуванні, усі інші – частковій.

У давньогрецькій мові родовий відмінок може мати **значення міри**: а) міри віку: ἐννέα δὲ ἐτῶν γενόμενοι (Apol. A.7.4). – *Коли їм настало дев'ять років*; б) міри величини: εὖρος πλέθρου (Хен. Ап. 1.4.4). – *шириною в (один) плетр*; с) міри вартості, який вживається при прикметниках та дієсловах зі значенням вартості та ціни: ἄξιος, ἀνάξιος, ἀντάξιος, τίμιος, ὄνιος, ἀξιώω, τιμάω, πωλέω, ὠνέομαι, πηράσκει, ἀγοράζω, εἰμί τινος, ἀλάττω ἀμείβομαι: νῦν δ' οὐδ' ἐνδὸς ἄξιοι εἰμὲν Ἑκτορος (Θ 234). – *Тепер ми достойні не одного Гектора*. В українській мові відповідниками можуть бути аналогічні форми родового відмінка, форми інших відмінків, описові конструкції. Спорадична та часткова схожість родового міри, а також периферійність окреслених значень цього відмінка створюють значні труднощі під час розуміння автентичних текстів, тому він потребує постійної герменевтизації.

Родовий причини в українській мові відповідає тільки прийменниковим конструкціям: ὥστε οὐδὲν ἤχθετο αὐτῶν πολεμουίντων (Хен. Ап. 1.1.7). – *І анітрохи не засмутився через їхні звади*. Він є складним для розуміння студентами і потребує постійної герменевтизації. З відтінком причинової семантики в давньогрецькій мові вживається родовий при

прикметниках та дієсловах зі значенням "засуджувати, звинувачувати", який має описові відповідники в українській мові і тому потребує постійної герменевтизації.

Функціонально-семантичний діапазон датива (безпосереднє керування). *Давальний відмінок* у найтиповішій для нього функції характеризується відмінковими семантико-синтаксичними диференційними ознаками субстанціальності, валентного зв'язку з предикатом, пасивності, фінальної спрямованості дії на предмет [Вихованець 1987, 106]. Первісна функція датива – адресат дії. Функцію адресата виконує датив і в давньогрецькій мові. Як показує практика читання та перекладу автентичних давньогрецьких текстів, студенти переносять адресатну семантику датива на всі інші його грами. Отже, датив у їх свідомості асоціюється насамперед із адресатністю, відповідаючи на питання "кому чому?". Інші функції датива є вторинними, маргінальними. З огляду на це, дативи-адресати можуть залишатися поза герменевтичним аналізом.

Посесивний датив має відповідники і в давньогрецькій мові. Однак українському посесивному дативу притаманні харистичність та об'єктність: *я вам не помічник*. Посесивному дативу давньогрецької мови властива стабільніша посесивність, яка наближена до суб'єктності, і вживається при дієсловах *εἶμι, ὑπάρχω, πέφυκα, γίγνομαι* бути існувати: *ἀλλ' ἔστι ἡμῖν ἀρχή* (Хеп. Ап. 1.7.6). – *У нас є царство*.

Давальний співвідношення (корелятивний) є одним із найскладнішим, оскільки його еквівалент в українській мові характеризується перифразатичністю: цей датив називає особу, по відношенню до якої є щось співмірним, зіставляється у просторі і часі [Звонська 1997, 387]. Він повинен підлягати постійній герменевтизації.

Давньогрецький датив у функції інструменталія займає проміжне місце за складністю та потенційною міжмовною інтерференцією між об'єктно-адресатним та корелятивним дативами. Серед функцій датива-інструменталія можна виділити такі: інструментально-соціативну, інструментально-комітативну, власне інструментальну, інструментально-релятивну, інструментально-каузальну, інструментально-мензурну, інструментально-способову, які в українській мові відповідають орудному відмінку без прийменника, орудному з прийменником, а також прислівникам та прийменниковим конструкціям. Давальний відмінок у функції інструменталія за своїм набором синтаксичних значень найбільш співмірний з українським орудним, який роз'єднаний на ряд різнорідних підвідмінків, визначальними (первинними) серед яких є семантико-синтаксичні функції знаряддя і способу дії; вторинними для орудного є функції суб'єкта, об'єкта дії, об'єкту стану, порівняння, сукупності, обмеження, місця, часу, компонента складної предикативної форми [Вихованець 1987, 128].

Власне інструментальна функція датива давньогрецької мови відповідає українському орудному знаряддя, вказуючи на конкретний пред-

мет, використовуваний для завершення дії, і сполучається з транзитивними дієсловами дії [Вихованець 1987, 129]. У пасивних конструкціях давньогрецької мови на позначення знаряддя дії вживається також інструментальний датив, який в українській мові відповідає орудному відмінку: ὠπλισμένοι θώραξι (Хеп. Ап. 1.8.6). – *Вони озброєні панцирами*.

Українському орудному відмінку об'єкта у давньогрецькій також може відповідати давальний з аналогічною функцією: ἵησι τῇ ἀξίνῃ (Хеп. Ап. 1.5.12). – *Кинув сокирою* (=сокиру).

Інструментально-релятивний датив у давньогрецькій мові позначає, що дія, стан чи властивості належать суб'єктові не в повному обсязі, а лише у певному відношенні. В українській мові йому відповідає найчастіше орудний відмінок з прийменником або без прийменника, рідше сполуки інших відмінків з прийменниками: φύσει за природою, γένει за родом (родом), ὀνόματι на ім'я, ἀριθμῷ числом.

Інструментально-каузальний датив давньогрецької мови, який позначає причину чи привід, в українській мові відповідає прийменниковим конструкціям (найчастіше з+Р.в., через+З.в.): Κύρος δὲ τούτοις ἀπόρων (Хеп. Ап. 1.3.8). – *Кір через це здивувався*.

Датив-локатив давньогрецької мови позначає місцерозташування, згідно зі структурою функціонально-семантичного поля локалізації [Теория функциональной грамматики 1996]. В українській мові йому відповідають прийменникові конструкції, які виступають у реченні обставинами місця: τῇ δὲ ἄλλῃ ἵπποι ἀποσφακρίζουσι (Нег. 4.28.4). – *На іншій (території) коні помірають*. Крім цього, у давньогрецькій мові зустрічаються адвербіалізовані дативи місця, які відповідають українським прислівникам місця: κύκλῳ, *навкруги*, ἀριστερᾷ *ліворуч*, δεξιᾷ *праворуч*, οἴκοι *дома*, ταύτῃ *тут*.

Давньогрецький давальний часу вказує на точний момент часу, коли здійснюється дія. Dativus temporis вживається переважно з означеннями: τῇ δ' ὑστεραίᾳ ἦκεν ἄγγελος (Хеп. Ап. 1.2.21). – *Наступного дня прийшов вісник*. Цей датив вживається переважно для іменників з часовою референцією: ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ *цього дня*, τῇ προτεραίᾳ (ἡμέρᾳ) *попереднього дня*, *напередодні*, ὑστεραίᾳ (ἡμέρᾳ) *наступного дня*, він відповідає за змістом українському недиштрибутивному родовому відмінку часу або прислівникам.

Давальний відмінок з інструментальною, локативною та темпоральною семантикою характеризується своєю периферійністю та формальною нестійкістю як в українській, так і в давньогрецькій мовах. Він не має чітких формальних відповідників в українській мові: найчастіше його репрезентують в українській мові форми орудного відмінка, а також прийменникові конструкції та прислівники з аналогічною семантикою. Як показує практика викладання давньогрецької мови, ці форми датива не зазнають позитивного переносу з боку україномовної свідомості, очевидно, через маргіальність окреслених значень та невідповідність їх в обох мовах. Зважаючи на часткову схожість датива в українській та дав-

ньогорецькій мовах, його можна віднести до найбільш складного для засвоєння матеріалу, тому датииви в інструментальній, локативній та темпоральній функціях, а також корелятивній та частково суб'єктно-адресатних повинні підлягати повній герменевтизації.

In the article methodical interpretation of case forms in ancient Greek language is carried out on the basis of criterion of the mother tongue: case forms are distributed through three groups depending on the difficulties of their perception and understanding: high, middle and low complexity.

Key words: methodical interpretation, case.

1. *Вихованець І.Р.* Система відмінків української мови. – К.: Наукова думка, 1987. – 230 с.
2. *Джура А.С.* Синтаксична транспозиція відмінкових форм (на матеріалі іменникових форм родового відмінка): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. – К., 2000. – 22 с.
3. *Звонська-Денисюк Л.Л.* Давньогрецька мова: Підручник. – К.: Томіріс, 1997. – 592 с.
4. *Кучеренко І.К.* Категорія відмінка в сучасній українській мові. – Львів, 1961. – 52 с.
5. *Селіванова О.О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
6. *Теория функциональной грамматики.* Локативность. Бытийность. Посессивность. Обусловленность / Бондарко А.В. и др. – СПб.: Наука, 1996. – 229 с.